

Az esztétika számára mindezek azért fontosak, mert a művészeti emlékekből tapasztalhatóvá válik az ábrázolásoknak nemcsak a Szentírásból fakadó hitvallás jellege, hanem öntörvényű művészeti alkotásként az önállóan Szentírást értelmező igénye is. Így minden ábrázolás egyben valamilyen módon exegesis ad visum: a hitvallás forrásának, a Szentírásnak sajátos képi magyarázata. Ez, a művészet autonómiájában fellelhető hermeneutikai elv a katakombák dokumentumainak példáján *anagógikus* olvasatúak; magyarul az eljövendő örök élet, a *vita felix* irányába utalnak és afelől értelmezik a jelen olykor keserves, nyomorúságos vagy éppen keresztyénülődéses világát is (Kol 3,1-4; Zsid 13,14). Ha a Noé, a Dániel, a Jónás, a Lázár feltámasztását látjuk, vagy éppen a mennyben megnyílt ajtón belépő ember alakját csudáljuk⁴⁷ a föld alatti temető néma falain, azok a feltámadás és az új élet egész egzisztenciát megváltoztató üzenetét kiálják az Isten országának örömeiben.

„Szó és kép a Biblia Pauperumban”, in: A pergamentől a számítógépig. Szent iratok és a média régen és ma. Zsengellér József (szerk.), *Acta Theologica Papensia* 8, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004, 31–81. old.

Fabiny Tibor

Szó és kép a Biblia Pauperumban

A szó és kép feszültsége a keresztyénségben

A keresztyénség a szó vallása és éppen ezért története során nem egyszer konfliktusba került a képpel. Kevés olyan szó van a teológia és a szakrális művészet nyelvében, amelyre olyan sok ellentétes értékű derivátum rakódott volna az elmúlt évszázadok során, mint például az *ikon*. A hozzá való pozitív viszony értékskáláján ott találjuk egymás után az *ikonofília* (képszerűetet), *ikonodúlia* (képtisztelet), majd az *ikonolatria* (képimádat) kifejezéseket. A negatív viszonyulás fokozatait az *ikonomachia* (képellenség), *ikonofóbia* (képgyűlölet), illetve a *ikonoklazmus* (képprombolás) kifejezések érzékeltetik. A korai egyházak (Tertullianus, Augustinus), majd a 16. századi puritánok színházellenessége, „antiteatrarizmusa” mögött a képektől, a képiségtől, a vizuslitástól való teológiai tartózkodás, „antivizualitás” figyelhető meg. A *kép* és a *szó*, a *szem* és a *fül*, a *látás* és a *hallás*, a *fény* és a *hang* hermeneutikatörténeti drámából néhány jelenetet érdemes felvillantatnunk.

Kétségtelen, hogy a képellenség *locus classicus*-a a Tízparancsolat egyik igéje 2Móz 20,4-ben: „Ne csinálj magadnak semmiféle istenszobrot azoknak a képmására, amik fenn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt a vízben vannak.” A bizánci vagy a reformáció korabeli képprombolás is a Deuteronomiumban találta meg az ikonoklazmus igazolását: „Romboljátok le oltárait, törjétek össze szent oszlopaikat, égessétek el szent fáikat, isteneik szobrait pedig vágjátok darabokra. Még a nevüket is irtsátok ki arról a helyről!” (5Móz 12,3).

A látásnak, a szemnek viszont kiemelkedő szerepe van Augustinusnál a valósi megismerésben. A „lélek szeméről” szóló, a neoplatonizmus hatásától mentes augustinusi hagyomány nemcsak a középkorban, hanem még a reneszánszban is tovább élt. A középkorra természetesen a vizualitás elsődlegessége nyomja rá a bélyeget: a képek és ereklyék tisztelete, a ceremóniák, a pompa, a színek, a processziók, zárandoklatok, az Úrfelmutatás. Úgy tűnik a középkorban a „szem” győzedelmet aratott a „fül” felett. Jól illusztrálja ezt a 4. századi caesareai püspöknek, az egyháztörténész Eusebiosznak a keresztyénség győzelmi pilanatában elhangzott, a katedrálisok káprázatos szépségét dicsérő ujjongó mondanása: „a szemlélés [a szem] tanúbizonysága... kizárja a fül által történő tanítást”¹. A képellensége ugyanakkor a középkorban is megjelenik. A bizánci ikonofil-ikonoklasztikus vitának (723-843) óriási a szakirodalma, a jelen keretek között annak tárgyalására nem térhetünk ki.

A nyugati ikonoklazmus távolról sem volt olyan markáns mozgalom, mint a bizánci. A középkori Európában megnyilvánuló képpromboló felbuzdulásokat sporadikusnak kell tekintenünk. A lollardok vagy a táboriták mozgalma sokszor

⁴⁷ Róma, Via Latina-katakomba, 3-4.szdz. Josef Fink i.m. 7.kép.

¹Eusebiosz *Egyháztörténete*, Ókeresztyény írók 4.kötet, Budapest, Szent István Társulat, 1983. 418.

vandalizmussal párosult. A korszakról sokat árul el az a levél, amit, amit Nagy Szent Gergely pápa (590-604) írt Serenusnak, Marseilles püspökének: „Tudomásunkra jutott, hogy Testvérünk, minekutána a képek imádásával találkozott, lerombolta és eltávolította azokat a képeket. Belátjuk buzgósgósságos fáradozásodat annak érdekében, hogy ember által készített dolgokat nem szabad imádni, ám ugyanakkor kijelentjük: nem kellett volna széttörnöd ezeket a képeket. Mert a templomban a képek azok számára készülnek, akik nem ismerik a betűket, s így legalább a falakon olvashatják azt, amit könyvekben nem tudnak olvasni...”² A képek célja egyszerre didaxis is inspiráció.

A reformáció ugyanakkor a szó, illetve a fül és a hallás győzelmét jelentette a középkorra jellemző képiség, illetve a szem és a látás dominanciájával szemben. A reformáció és Luther radikálisan megfordította a szem és a fül euszeboszi-középkori hierarchiáját, amikor azt mondta, hogy a „fül a keresztyén ember igazi érzékszerve”³. (Luther's Works, ezentúl: LW 29,244). Más helyen ír Luther: „az igazi hit becsukott szemekkel jár, Isten szavára figyel, követi a Szót, hisz annak” (LW 19,11). Végezetül pedig ezt is mondja: „Ne a szemetekkel keressétek Isten országát, hanem tegyétek a szemeteket a fületekbe! Isten országa halló ország és nem látó ország!”⁴

A lutheri „szó-forradalmat” azonban hamarosan követte annak radikális és vulgáris változata, a protestáns ikonoklasmus, elsősorban Luther egykori kollégája és barátja, Andreas Bodestein von Karlsadt fellépésével. Luthernek a karlstadti ikonoklasmusra adott válaszában viszont azt írja, nem az a baj, hogy vannak vagy nincsenek képek. A lényeg az, hogy a szív mire hajlik. Luther rámutat, hogy a karlstadti módszer a tömegeket bolonddá teszi, megőrjíti és rebellőra buzdítja. Ezzel szemben írja Luther: „Én úgy fogtam hozzá a képek rombolásához, hogy Isten igéje által azokat az emberek szívéből téptem ki és így értéktelenné és megvetetté váltak”. (LW 40,48). Ugyanakkor úgy véli, hogy képekre szükség van didaktikus megfontolásból, segítségükkel például könnyen lehet tanítani a gyermekeket. Mérsékelt és toleráns nézetére jó illusztráció az alábbi idézet: „Mindig elítéltem és kritizáltam a vallási képek rossz használatát és azt a hamis bizalmat, amit az emberek a képekbe helyeznek. De ha nem rossz használatról van szó, akkor megengedem, sőt buzdítom az embereket: használják őket, hogy azok jótékony és nevelő célt fejtsenek ki” (LW 43,43). A protestantizmusban az ikonoklasmus ezért inkább a kálvini irányzat hatása alatt alakult ki.

A szó és a kép egyensúlyának páratlan dokumentuma: a Biblia Pauperum

Viszonylag kevés olyan időszak volt a keresztyénség történetében, amikor szerencsés egyensúly alakult ki a szó és a kép között. A szó és kép harmonikus

² Idézi: William R. Jones: „Art and Christian Piety: Iconoclasm in Medieval Europe”, In: Joseph Gutmann ed: *The Image and the Word: Confrontations in Judaism, Christianity and Islam*, Missoula, 1977, 78-79.

³ Idézi: Margaret R. Miles: *Image as Insight: Visual Understanding in Western Christianity*, Boston, 1985, 95.

⁴ Idézi: Ernest B. Gilman: *Iconoclasm and Poetry in the English Reformation: Down Went Dagon*, Chicago, London, 1986, 36.

kapcsolatának egyik legmarkánsabb középkori dokumentuma a *Biblia Pauperum*.

A „Biblia Pauperum” („a szegények Bibliája”) elnevezés csak a 18. századtól használatos. Korábban az alábbi elnevezések voltak használatban e sajátosan megszerkesztett kompozícióval kapcsolatban: *Concordantiae Veteris et Novi Testamenti*, *Typos et Antitypos Veteris et Novi Testamenti*, *Biblia Typoco-harmonica*. Ebből is látható, hogy a „Szegények Bibliája” megtévesztő elnevezés, ugyanis elsősorban nem az írástudatlanok, a szegények számára összeállított a Bibliát pótló képeskönyvvel, hanem egy nagyon is tudatosan elkészített teológiai programmal van dolgunk.

A *Biblia Pauperum* eredetét kutatva egyes szaktudósok úgy vélik, hogy az egyre inkább elterjedő, s a Biblia egységét hirdető kiadvány válasz lehetett a 12. században felerősödő eretnekmozgalom, a katarok tanítására, akik tagadták az Ószövetség meghatározó szerepét a kereszténység számára.

A gyűjtemény eredeti szerzője ismeretlen, valószínűleg egy szerzetesrendhez tartozott. A legrégebb, de elveszet változat kb. 1250 körül keletkezett. Cornell és Schmidt szerint⁵ 68 kézirat maradt fenn, amely három csoportba, illetve „családba” tartozik: az ausztriai, a weimari és a bajor családba. Az egyik legrégebbi teljes változat az ausztriai Szent Flórián kolostorban található. Az esztergomi *Biblia Pauperum* jelentőségére Soltész Zoltánné nemzetközileg elismert munkája⁶ hívta fel a figyelmet, a hazai viszonylatban jelentős még a budapesti Színművészeti Múzeum példányát bemutató kiadvány, amely Zentai Lóránd és Wehli Tünde munkája⁷. Soltész Zoltánné értékes történeti áttekintést ad, de magyarázatában nem tesz különbséget az allegorikus és a tipologikus értelmezés között, s ez több félreértésre adhat alkalmat.

A *Biblia Pauperum* az első megjelent kiadványok közé tartozott a könyvnyomtatás idején.

Jelen előadásunk Avril Henry 1987-es facsimile-kiadását⁸ (mely a drezdai és chantilly példányon alapszik) tartja szem előtt, de haszonnal forgattuk Albert C. Labriola és John W. Selmetz 1990-ben megjelent kiadását⁹ és kommentárját, amely a British Library épen megmaradt példányát jelentette meg.

A *Biblia Pauperum*-hoz nem művészettörténeti, hanem hermeneutikai szempontból közelítünk, a szó és a kép viszonyát a szerző ugyanis egyértelmű teológiai-hermeneutikai célok szolgálatába állítja. Egy ősrégi értelmezési mód, a tipológia egyik legkiválóbb példája a *Biblia Pauperum*.

⁵ Henrik Cornell: *Biblia Pauperum*, Stockholm, 1925. Gerald Schmidt: *Die Armenbiblen des XIV. Jahrhunderts*, Veröffentlichungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 19, Wien, 1959.

⁶ Soltész Erzsébet: *Biblia pauperum: facsimile Edition of the Fory-Leaf Blockbook in the Library of the Esztergom Cathedral*, ford. Lily Halapy, Budapest, 1967. (A magyar kiadás: 1966)

⁷ *Biblia Pauperum* és előtte a *Vita et passio Christi képei* a Szépművészeti Múzeum kódeksében. A tanulmányokat, a jegyzeteket és a képleírásokat Wehli Tünde és Zentai Lóránd írta. Budapest, 1988.

⁸ Avril Henry ed.: *Biblia Pauperum. A Facsimile and Edition* London, 1987.

⁹ Albert C. Labriola – John W. Selmetz: *The Bible of the Poor (Biblia Pauperum) A Facsimile and Edition of the British Library Blockbook C. 9d.2*. Pittsburg, Pennsylvania, 1990.

Mi a tipológia?

Ha össze akarnánk gyűjteni, hogy mi mindent jelöl a bibliai tipológia, akkor legalább kilenc dolgot sorolhatnánk fel: (1) A Biblia egyféle olvasása; (2) az Ó- és az Újszövetség egységének a princípiuma; (3) a bibliai egzegézis egy módszere; (4) beszédalakzat; (5) gondolkodásmód; (6) retorika forma; (7) történelemszemlélet; (8) az ismétlődés princípiuma a művészi alkotásban; (9) szövegekben az „intertextualitás” megnyilvánulása.

A hagyományos legközismertebb értelemben a tipológia az írásmagyarázatnak (egzegézisnek) az a módszere, amely – az Ó- és az Újtestamentum szoros kapcsolatát feltételezve – az egyes ószövetségi eseményekben, személyekben vagy dolgokban olyan „előképeket”, „előrevetülést” vagy „árnyékot” lát, amelyek majd az Újszövetségben teljesebben be; az egykori „minták”, „modellek” itt valósággá válnak, s így „betöltenek”. A Jordánon való átkelést például a keresztség, Izsák fiú engedelmességét Krisztus, a mennyei manna eledelét pedig az Eucharista előképeként fogták fel. Lényeges elméleti megállapításokat a tipológiáról a közelmúltban az irodalomkritika hozott. Erich Auerbachnak a *Figura* című híres tanulmányában valamint a *Mimézis* című könyvében szinte vezérmotívumként jelenik meg a „figurális értelmezés” gondolata. Auerbach ezt a következőképpen definiálja: „A figurális értelmezés két olyan esemény vagy személy között hoz létre összefüggést, amelyek közül az egyik nemcsak önmagát, hanem a másikat is jelenti, a másik pedig az egyiket magában foglalja vagy beteljesíti. A figura két pólusa időben elválik egymástól, de mint valódi történés vagy személy, mint a kettő az idődimenzió belől van.”¹⁰

Az Újszövetségben egzegetikai szempontból számos „klasszikus” tipológiai hely van: Mt 12,39–40; Jn 3,14; Róm 5,14; 1Kor 10,1–11; Gal 4,22–26; Kol 2,16–17; Zsid 8,4–5, 9,8–9; 23–24; 10,1; 1Pt 3,20–21. Természetesen a tipológia másképpen jelenik meg a szinoptikusoknál, Pál apostolnál, Péter levelében vagy éppen a Zsidó levélben. Különbséget lehet tenni „horizontális” illetve „vertikális” tipológia között, ha összevetjük Pál apostol tipológiát a Zsidó levél tipológiájával. Leonhard Goppelt megállapítja, hogy a tipológiai szemlélet végig kimutatható az Újszövetségben. Bultmann-nal ellentétben jogosan hangsúlyozza, hogy a tipológia nem hermeneutikai vagy egzegetikai „módszer”, hanem „lelki látásmód” (*pneumatische Betrachtungsweise*), amely felfedezi a kapcsolatot Istennel a történelemben végbemenő megváltási tervének egyes eseményei között.

A Újszövetség következetesen az sugallja, hogy Izrael történelme egy személyben rekapitulálódik, mégpedig Jézus Krisztusában. Ez azt jelenti, hogy Krisztusban „betöltődik” Izrael sorsa, hiszen az evangélium, betölti a törvényt, az Újtestamentum az Ótestamentumot. Ugyanakkor Jézus az Ószövetség egyes figuráit is betölti, hiszen ő a próféta, a király, a szenvedő szolga, az ember fia. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a típus elválaszthatatlan a beteljesedéstől, s a beteljesedés hermeneutikai értelmét kell szem előtt tartanunk ahhoz, hogy a tipológiai gondolkodás jelentőségét felismerhessük.

Ezen a ponton kell utalnunk a *tipológia* szó eredetére. A *typos* (latinul *figura*) a *typtein* (tuptein) igéből származik, ami azt jelenti, *ütni, nyomot hagyni*. Úgy is

mondhatnánk, hogy a *typos* Isten „ujjlenyomata”, vagy „lábnyoma”. Tehát a *figura*, legyen az a „szenvédőszolga”, az „ember fia”, a „király”, a „próféta”, stb. mint *figura* önmagában „üres”, amit be kell tölteni. Jézus nemcsak az Ótestamentum számtalan figuráját töltötte be, hanem magát az Ótestamentumot is.

A Biblia Pauperum forrásai és szerkezete

Az egy évszázaddal korábbi Klosterneuburgi oltárképhez, illetve a kb. egy évszázaddal későbbi *Speculum Humanae Salvationis* nemcsak az előképek között használ fel Biblián kívüli forrásokat, hanem a jézusi narratívában is erőteljesen épít az apokrif hagyományra, elsősorban mariológiai szempontból. Avril Henry a kétezer húsz táblát tíz „fejezetre” osztotta fel. Ezek a következők:

1. Gyermekegtörténetek	Ézsau eladja elsőszülöttségi jogát
Angyali üdvözlés	A bűnbeesés
Éva és a kígyó	1. Lázár feltámasztása
Gedeon gyapja	Illés feltámasztja a sareptai özvegy fiát
Jézus születése	Elizeus feltámasztja a sunémi asszony fiát
Mózes és az égő csipkebokor	m. Transzfiguráció
Áron vesszője	Ábrahám és a három angyal
Napkeleti bölcsék	Három ifjú a tüzes kemencében
Ábner Dávid előtt	
Sába királynője Salamon előtt	4. Krisztus királyi uralmának felismerése
Bemutatás a templomban	n. Mária Magdolna bűnbánata
A bemutatás törvénye	Nátán Dávidot bűnbánatra bírja
Anna bemutatja Sámuel	Mirjám bűnbánata
	o. Bevonulás Jeruzsálembe
2. Egyiptom	Dávid üdvözlése a Góliát legyőzése után
Menekülés Egyiptomba	Elizeus üdvözlése a prófétatanítványok által
Jakób menekül Ézsau elől	p. Krisztus megtisztítja a templomot
Dávid menekül Saul elől	Dárius megtisztítja a templomot
Az egyiptomi bálványok ledőlnek	Júdás Makabeus megtisztítja a templomot
Aranyborjú	q. Összeesküvés Jézus ellen
Dágon leomlása	Összeesküvés József ellen
Bethlehemi gyermekgyilkosság	Absolon összeesküvése Dávid ellen
Saul megöleti a papokat	
Atalja meggyilkoltatja a királyi ivadékokat	5. Az ámulás előkészítése
Hazatérés Egyiptomból	r. Júdás megfizetése
Dávid hazatérése	Józsefet eladják az izmálieknek
Jakób hazatérése	Józsefet eladják Potifárnak
	s. Utolsó vacsora
3. Jézus istenségének megnyilvánulása	Melkisédek kenyeret és bort kínál
Krisztus megkeresztelkedése	
Átkelés a Vörös tengeren	
Józsue és Káleb visszatérnek a Jordánból	
k. Jézus megkísértése	

¹⁰ Eric Auerbach: „Figura”, In Fabiny Tibor (szerk.) *A hermeneutika elmélete*, Szeged, 1987. 46.

Mózes és a manna

t. Krisztus bejelentő szenvedését
 Mikeást megbüntetik, mert
 vereséget jósol
 Az elítélt Elizeus az igazságot
 jövődöli meg
 v. A zsidók elvetése
 A balga szüzek
 Az angyalok bukása

6. Jézus szenvedése

a. Júdás árulása
 Joan meggyilkolja Ábnert
 Trifon elárulja Jonathánt
 b. Zsidók elítélik Jézust
 Jezabel Illés életére tör
 A király elítéli Dánielt
 c. Krisztus megcsúfolása
 Noé mezítelenségét gúnyolják
 Illést gúnyolják a gyerekek
 d. Krisztus viszi a keresztet
 Ábrahám és Izsák
 A sereptai asszony

7. Halál és az üres sír

e. Keresztre feszítés
 Ábrahám feláldozza Izsákot
 Mózes felemeli a kígyót
 f. Krisztust átszegezik
 Éva születése Ádamból
 Mózes vizet fakaszt a sziklából
 g. Sírba helyezés
 Józsefet kútba dobják
 Jónást elnyeli a cet
 h. Krisztus alászállása a pokolra
 Dávid legyőzi Góliátot
 Sámson legyőzi az oroszlánt
 8. Feltámadás
 i. Feltámadás
 Sámson feltépi Gáza kapuit
 Jónást kidobja a cethal
 k. Asszonyok az üres sírnál

Ruben a kútnál

A jegyes keresi szerelmét
 .l. Mária Magdolna megtalálja
 Krisztust
 Dánielt megtalálják az oroszlánok
 között
 A jegyes megtalálja szerelmét
 .m. Krisztus megjelenik a
 tanítványoknak
 József fetárja magát a testvérei előtt
 A tékozló fiú hazatérése

9. Az egyház létrejötte

.n. Kéthedő Tamás
 Gideon és az angyal
 Jákób birkózik az anyjával
 .o. Mennybe menetel
 Énoch mennybe menetele
 Elizeus megkapja Illés könyvét
 .p. Pünkösöd
 Mózes megkapja a törvényt
 Illés áldozatát elfogadja az Úr
 .q. Mária megkoronázza
 Salamon megkoronázza anyját,
 Betsabét
 Ahasvérós megkoronázza Esztert

10. A négy végső dolog

.r. Utolsó ítélet
 Salamon ítélete
 Dávid kivégezteti az amélikit
 .s. Elkárhozottak a pokolban
 Dátán és Abirám elnyelése
 Sodoma és Gomora pusztulása
 .t. Krisztus összegyűjti az
 üdvözülteket
 Jób családja ünnepel
 Jákób lajtorja
 .v. Az örökélet koronája
 A vőlegény megkoszorúzza a
 menyasszonyt
 János apostol és az angyal

A tipológia alkalmazási módjai a Biblia Pauperumban

A Biblia Pauperum nem az első középkori kompendium, ami a tipológia módszerét alkalmazza. Angliában egy cisztercita szerzetes *Pictor in Carmine* a 13. század elején egy festők számára ajánlott motívumkatalógust állított össze.

tipológiai táblázatokat (138 megfeleltetést) állított össze az Ó- és Újszövetség kapcsolatának bemutatására¹¹. Némileg szerényebb vállalkozás volt az osztrák területen született *Rota in medio rota*, amely mindössze 68 típus-antitípus párhuzamot mutatott ki az Ó- és Újszövetség között¹². Mindezek minden bizonnyal hatást gyakoroltak az 1181-ben Verduni Miklós által készített nagyszabású Klosterneuburgi oltárképre, amelynek tipológiai szerkezetét angol nyelvű könyvemben elemeztem¹³.

A Biblia Pauperum Avril Henry szerint hat különböző módon alkalmazza a tipológiát.

- 1) Egyszerű párhuzamok, külsőleg hasonló események között pl. .a.-ban Abner meggyilkolása Krisztus elárulásának az előképe.
- 2) Néha a típus nem az Ószövetségből, hanem az Újszövetségből való: a balga szüzek v6-ban a választott nép elbukásának, a tékozló fiú története pedig a feltámadott Jézusnak a tanítványok közötti megjelenésének az előképe .m.7-ben.
- 3) Első látásra nehezen érthető a kapcsolat: az angyali üdvözlésnek miatt Gedeon gyapja (a 5,7), Jézus születésének meg miért az ég csipkebokor (b 5,7) A *lectiones*-ek megmagyarázzák e kapcsolatot.
- 4) Kauzális a kapcsolat típus és antitípus között, például a bűnbeesés és a megkísértés esetében (k 5,7)
- 5) Néha az összefüggését nem lehet kategorizálni (.v.6) Balga szüzek és a zsidók elvetése („Nem ismerlek Titeket!”)
- 6) Valódi prefigurációk párhuzamok ellentétek (Izsák, Krisztus)

A típus és antitípus kapcsolatát német tudósok „rímnek” nevezik¹⁴.

- 1) szimbólum rímek: Gedeon gyapja, Mária szüzessége (mindkettő esetében emberi érintetlenségről, isteni beavatkozásról van szó)
- 2) jelentés rímek: aranyborjú, a bálványok leesése (Amiképpen Mózes lerombolta a bálványt, Krisztus megjelenésével ugyanúgy ledőlnek a bálványok.)
- 3) szituáció-rímek (napkeleti bölcsek Sába királynője) Schmidt és Zentai ebben az esetben formai hasonlóságról beszélnek, elemzésükben azonban a teológiai hasonlóságot kívánjuk majd megvilágítani.)

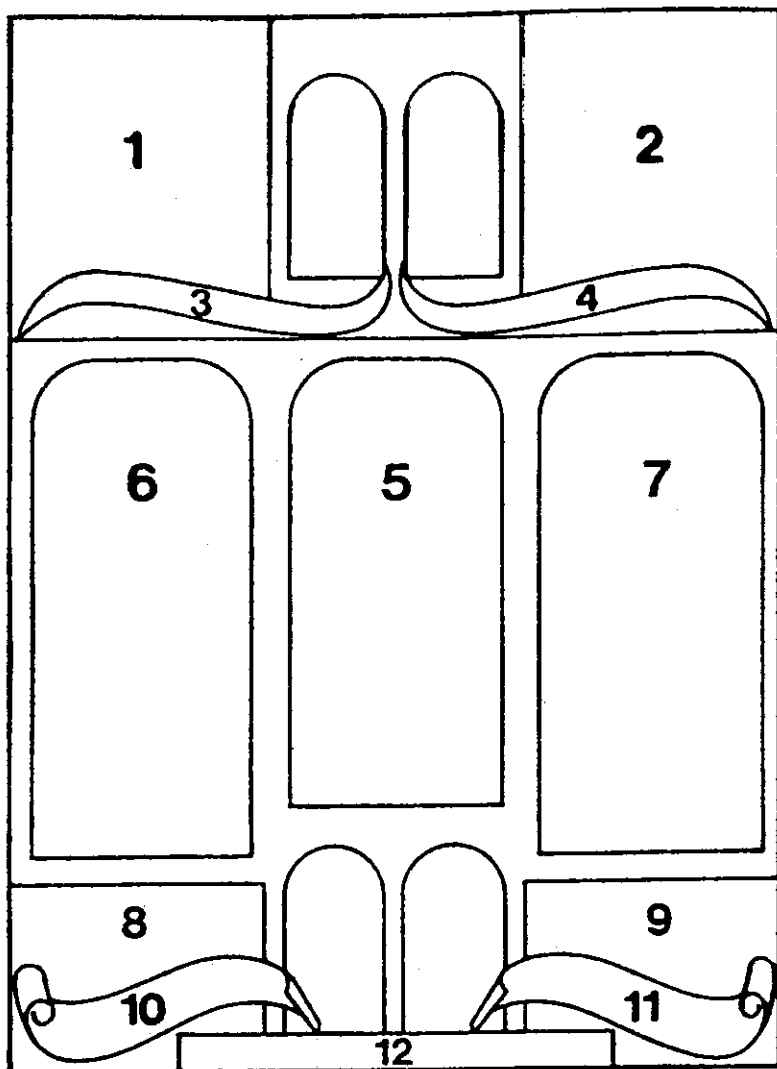
¹¹ M.R. James: „Pictor in carmine”, *Archeologia, Society of Antiquarians of London*, 94, (1951), 141-166.

¹² Floridus Röhrig: „Rota in medio rotae Ein Typologischer Zyklus aus Österreich”, *Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg NF 5, Klosterneuburg Buch und Kunstverlag*, 1965

¹³ Tibor Fabiny: *The Lion and the Lamb. Figuralism and Fulfilment in the Bible, Art and Literature, London, Macmillan*, 1992, 87-93.

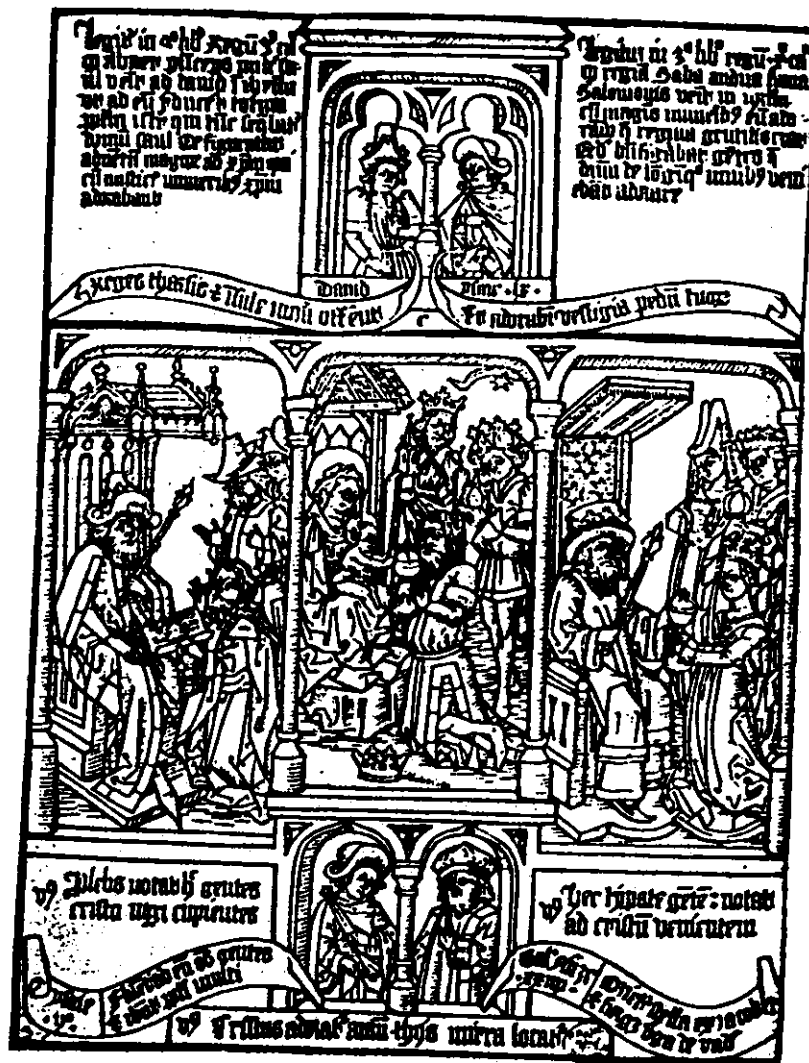
¹⁴ Schmidt: id. mű

Egy lap tipologikus kompozíciója

Minden lapon tizenkét elem található. A lap közepén a három bibliai kép látható: az újszövetségi antitípust a két ószövetségi típus veszi közre (6,5,7). Kilencc különböző szöveg olvasható minden oldalon. Mindegyik képet ún. „titulus” magyaráz (8.12.9). Kitüntetett helye van a lekciónak (1,2), ahol a bibliai hely megnevezése pár szóban felidézi a szerző a történetet és utal annak tipologikus összefüggéseire. A lapon négy „versus”, azaz prófétai idézet (3,4,10,11) található a négy próféta képével.

Tekintsük meg a „c” képet!

Középen a napkeleti bölcsek hódolata (5). A bal kép (6) azt ábrázolja, hogy Ábner Dávid elé járul (2Sám 3,20–21), a jobb kép (7) pedig Sába királynőjét ábrázolja, amint Salamonhoz megy.

Lectio. 2Kir 3,6–21 [2Sám 3,6–21] A Királyok második könyvében, a harmadik fejezetben azt olvassuk, hogy Ábner, Saul hadseregének vezére Dávidhoz jött Jeruzsálembe, hogy átadja neki Izrael összes emberét, akik ebben

az időben Saul házát követték. Ez az esemény a napkeleti bölcsek látogatásának az előképe volt, akik misztikus ajándékokkal imádták Krisztust.

Lectio. 3Kir 10,1–12 [1Kir 10,1–12] A harmadik Királyok könyvében, a 10. Fejezetben azt olvassuk, hogy Séba királynője, egy pogány hallott Salamon híreről, Jeruzsálembé jött drága ajándékokkal, hogy megtisztelje őt. Ez az esemény pontos előképe annak, hogy a pogányok messzi útról jönnek azért, hogy ajándékaikkal imádják az Urat.

Versus. Zsolt 71,10 [72,10] „Tarsisnak és a szigetnek királyai hozzanak ajándékot”

Versus. Ézs 2,2–3 „Özönlik hozzá valamennyi nép”

KÉP: A napkeleti bölcsek

KÉP: Ábner és Dávid

KÉP: Sába királynője és Salamon király

Titulus: A tömeg a népeket jelöli, akik Krisztushoz akarnak tartozni

Titulus: Ez a pogány a Krisztushoz jövő pogány népeket jelenti

Versus. Ézs 60,14 „Lábad elé borulnak mind”

Versus. Num 24,17 „Csillag jön fel Jákóbból, királyi pálca támad Izraelből

Titulus: Krisztust imádják. Tömjént, aranyat és mirhát hoznak neki

<i>Lectio</i> a bibliai helyek megnevezése; a történet és annak tipológikus összefüggései	<i>Versus</i> próféciák (1.) Dávid Zsolt 71,10	<i>Versus</i> próféciák (2.) Izajás 1: 60,6	<i>Lectio</i> a bibliai helyek megnevezése; a történet és annak tipológikus összefüggései
<i>Tipus</i> előkép (1.) Abner Dávid elé járul 2Sám 3,20-21	<i>Antitipus</i> A háromkirályok hódolata Mt 2,11–12		<i>Tipus</i> előkép (2.) Sába királynője Salamon előtt 1Kir 10,1–2,10
<i>Tituli</i> a tipológikus kompozíciót magyarázó verssorok	<i>Versus</i> próféciák (3.) Mikéas Mik 4,1	<i>Versus</i> próféciák (4.) Mózes Szám 24,17	<i>Tituli</i> a tipológikus kompozíciót magyarázó verssorok
<i>Tituli</i> a tipológikus kompozíciót magyarázó verssorok			

A meditáció témája. Van választott nép, de az „idegenek”, a pogányok is eljutnak Krisztushoz. Bálám a pogány próféta mondott igaz jóvendölést a Messiásról. Öszinte igazságkeresés, „szellemi utazás”, „zarándoklat” révén a kívülállók is eljutnak Krisztushoz. A keresztyén hit nem exkluzív, hanem inkluzív, a népeket befogadó, „katholikosz”, azaz univerzális jellegű.

Meditációs objektumok

Valószínűleg igaza van a kutatóknak, akik azt gyanítják, hogy a negyven lapos *Biblia Pauperum* a negyven napos böjti időszakban meditációs célokat szolgált: egy lap egy napra szánt meditációt tartalmazott. A szó és kép együttes olvasása segítette a meditációs elmélyülést. A benső lelki történések azonosságának felismerése az olvasót, a szemlélőt arra kell, hogy indítsa, hogy ő is részese legyen az üdvtörténet, saját életével „posztfigurálja”, azaz töltsen be azokat. Az újszövetségi antitipusok, az ószövetségi előképekkel együtt típusú kulminálódnak, s azt igénylik, hogy az olvasó, a szemlélő élete váljon mindezek antitipusává. Az egyes képeket némi tanulmányozás után könnyű tematizálni és a meditáció közben akár megverselni. Rosemond Tuve George Herbert metafizikus költő verseiben mutatta ki a *Biblia Pauperum* alapuló szimbolikákat.

Lássunk néhány ilyen átfogó témát! Pl. „isteni behatolás a zárt kapukon” (a), mysterium tremendum (b), az idegenek helye Isten üdvtervében (c), sajátunk feláldozása (d), „sürgős menekülés” (e), az isteni porrá zúzó minden bálványt (f), az ártatlanok halála (g), „hazatérés” (h), a pusztító és megmentő víz (i), a mohóság kísértése (k), Isten életet adó ereje (l), a Szentháromság szépsége (m), a bűbánat, megtérés (n), dicsőítés (o), lerombolás - újjáépítés (p), konspiráció (q), pénz az árulás motívuma @, az árulás példái (.a.), az igaz szenvedése (b.)

Egy ismerős újszövetségi történetnek egy-egy kevésbé ismert ószövetségi epizódhoz való megfeleltetése, az összefüggő jelentést tömören megfogalmazó *lectio*k, a gnomikusan, kriptikusan fogalmazó *tituli*k, a fél sorokban is kinyilatkoztatásként hangzó prófétikus igék, egyszóval a szavaknak a képekkel való összjátéka, s mindezeknek nyugodt körülmények között, csendes szemlélése és meditáló olvasása lelki eseménnyé válhat. A tipológia Leonhardt Goppelt szerint „pneumatische Betrachtungsweise”, azaz lelki szemléletmód. Ennek a szigorúan biblikus meditativ látásmódnak a kifejlesztését vagy erősítését szolgálta a *Biblia Pauperum*.

Végezetül megemlítyük, hogy a *Biblia Pauperum* tipológikus művészetének hatását nemcsak a képzőművészetben fedezhetjük fel, hanem a drámában is: a misztérium játékok ciklusainak strukturális felépítésében, sőt kuriózumként még a zenetörténetben is: Telemann Lukács-passiója is tipologikusan komponált mű.

Angyali üdvözlés

Éva és a kígyó

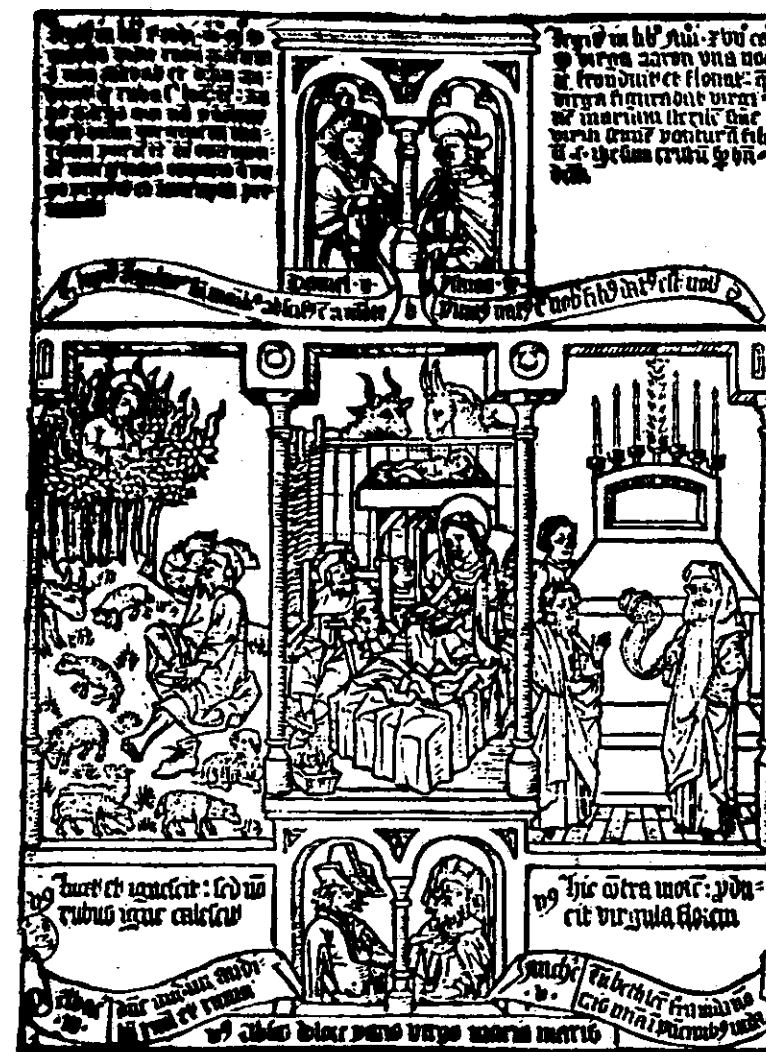
Gedeon gyapja

Jézus születése

Mózes és az égő csipkebokor

Aron vesszője

Napkeleti bölcsek

Ábner Dávid előtt

Sába királynője Salamon előtt

Bemutató a templomban

A bemutatás törvénye

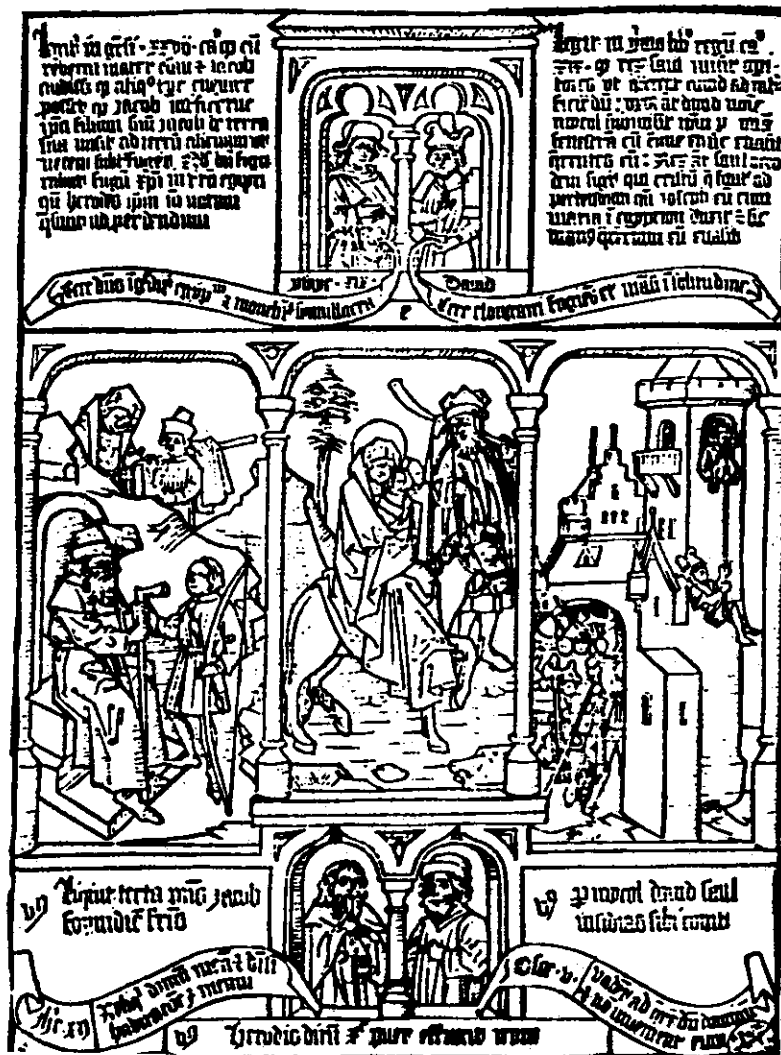
Anna bemutatja Sámuel

Menekülés Egyiptomba

Jakób menekül Ézsau elől

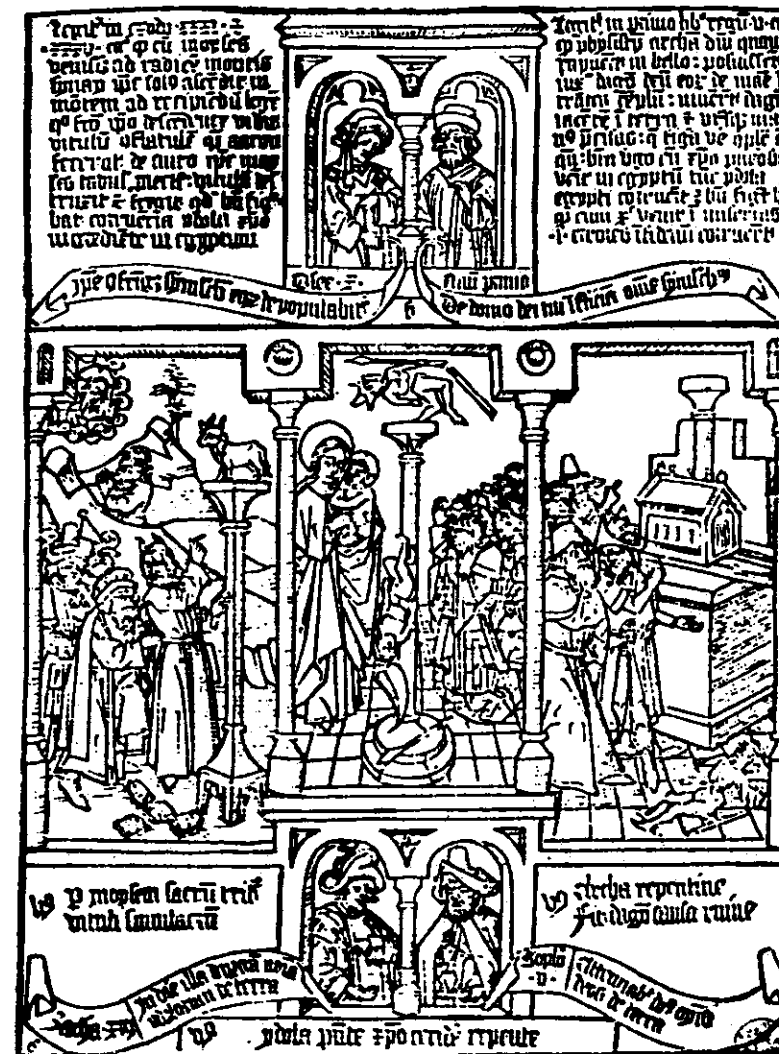
Dávid menekül Saul elől

Az egyiptomi bálványok ledőlnek

Aranyborjú

Dágon leomlása

Bethlehemi gyermekgyilkosság

Saul megöleti a papokat, Ataljá meggyilkoltatja a királyi ivadékokat

Hazatérés Egyiptomból

Dávid hazatérése

Jákób hazatérése

Krisztus megkeresztelkedése

Átkelés a Vörös tengeren, Józsué és Káleb visszatérnek a Jordánból

Jézus megkísértése

Ézsau eladja elsőszülöttségi jogát

A bűnbeesés

Lázár feltámasztása

Illés feltámasztja a sareptai özvegy fiát

Elizeus feltámasztja a sunémi asszony fiát

Transzfiguráció

Ábrahám és a három angyal

Három ifjú a tüzes kemencében

Mária Magdolna bűnbánata

Nátán Dávidot bűnbánatra bírja

Mirjám bűnbánata

Bevonulás Jeruzsálembe

Dávid üdvözlése a Góliát legyőzése után

Elizeus üdvözlése a prófétatanítványok által

Krisztus megtisztítja a templomot

Dárius megtisztítja a templomot

Júdás Makabeus megtisztítja a templomot

Összeesküvés Jézus ellen

Összeesküvés József ellen

Absolon összeesküvése Dávid ellen

Júdás megfizetése

Józsefet eladják az izmáélieknek

Józsefet eladják Potifárnak

Utolsó vacsora

Melkisédek kenyeret és bort kínál

Mózes és a manna

Krisztus bejelenti szenvedését

Mikeást megbüntetik, mert vereséget jósol

Az elítélt Elizeus az igazságot jövendöli meg

A zsidók elvetése

A balga szüzek

Az angyalok bukása

Júdás árulása

Joan meggyilkolja Ábnert

Trifon elárulja Jonathánt

Zsidók elítélik Jézust

Jezabel Illés életére tör

A király elítéli Dánielt

Krisztus megcsúfolása

Noé meztelenségét gúnyolják

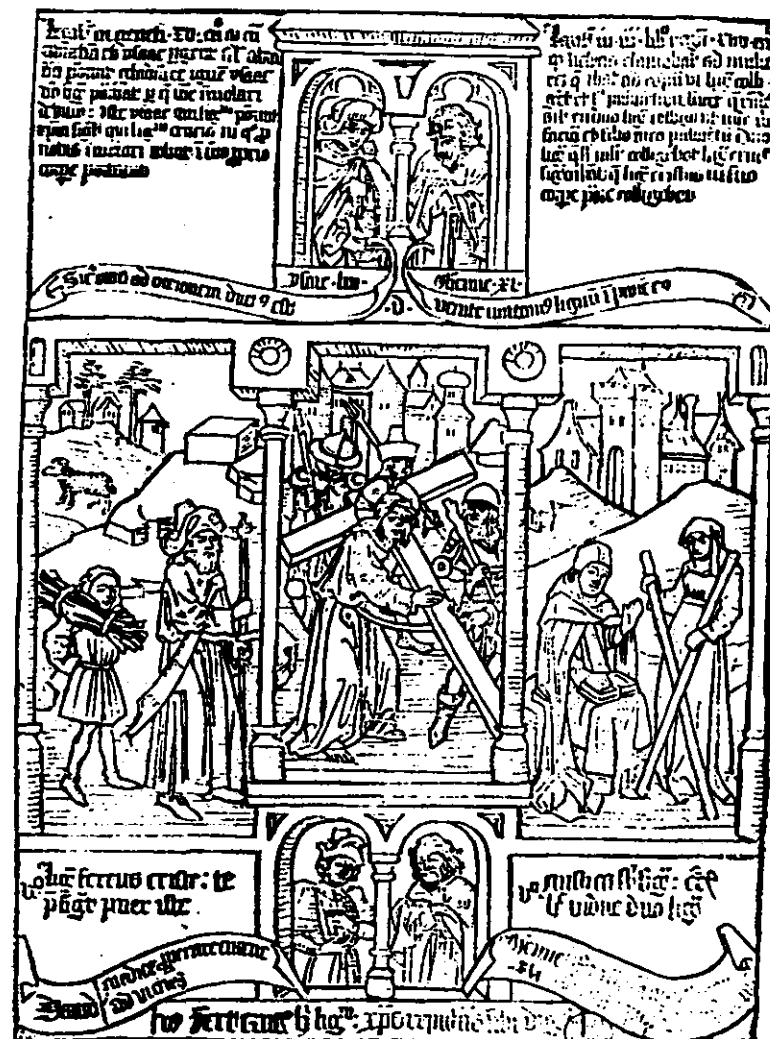
Illést gúnyolják a gyerekek

Krisztus viszi a keresztet

Ábrahám és Izsák

A sereptai asszony

Keresztre feszítés

Ábrahám feláldozza Izsákot

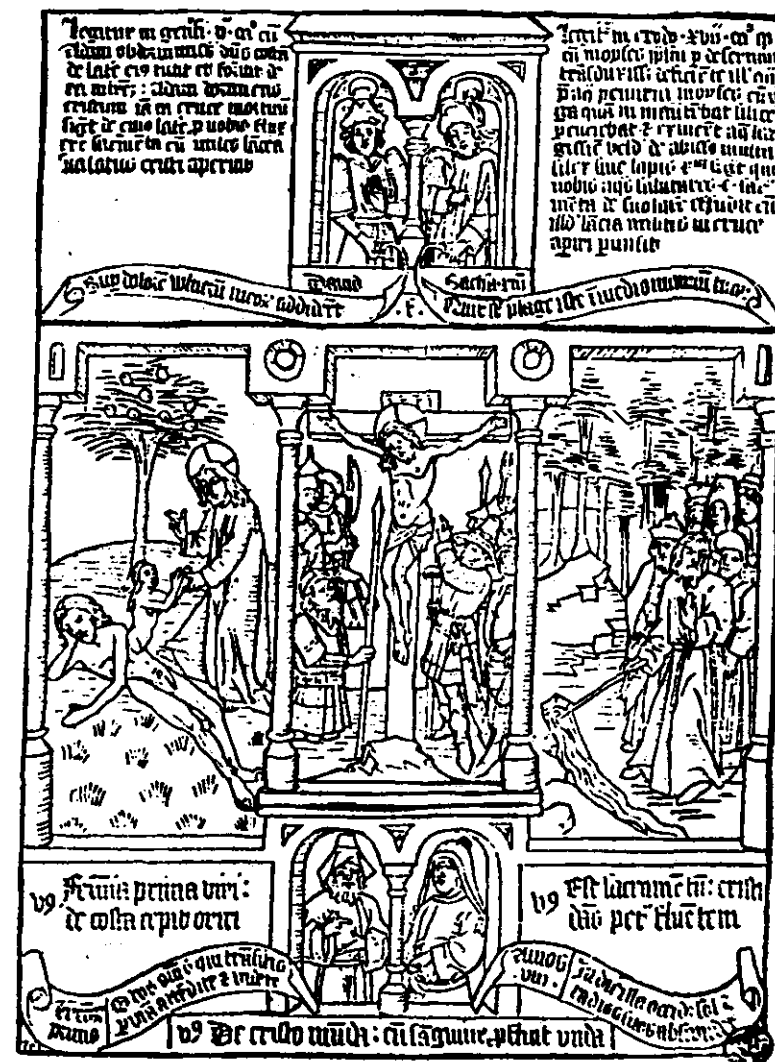
Mózes felemeli a kígyót

Krisztust átszegezik

Éva születése Ádamból

Mózes vizet fakaszt a sziklából

Sírba helyezés

Józsefet kútba dobják

Jónást elnyeli a cet

Krisztus alászállása a pokolra

Dávid legyőzi Góliátot

Sámson legyőzi az oroszlánt

Feltámadás

Sámson feltépi Gáza kapuit

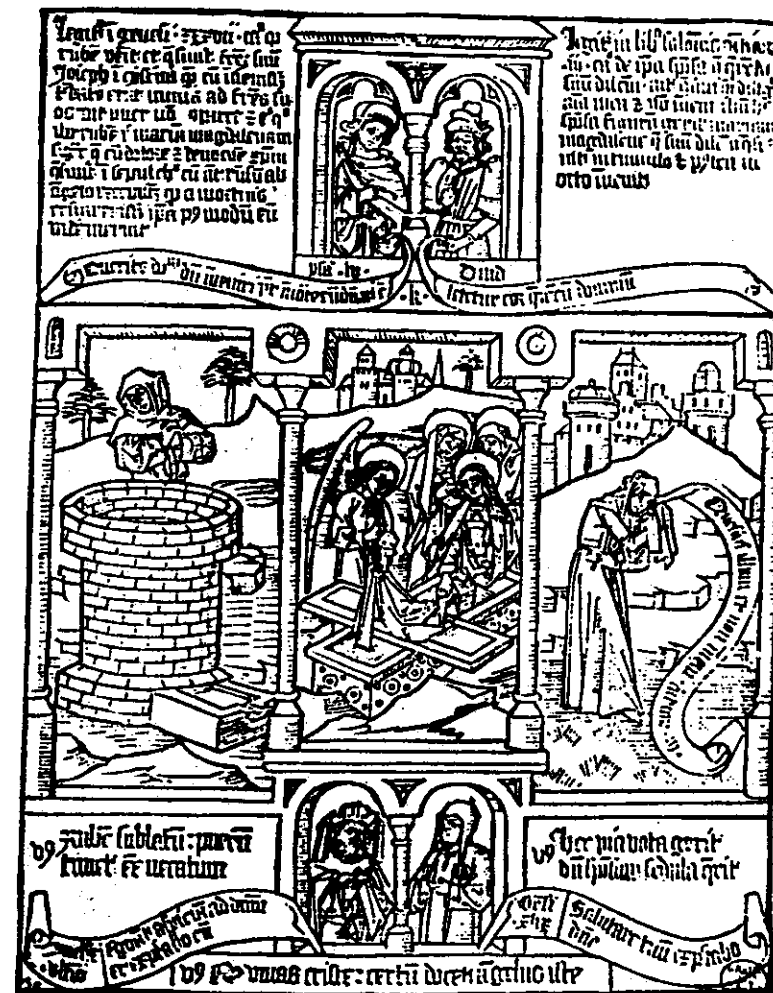
Jónást kidobja a cethal

Asszonyok az üres sírnál

Ruben a kútnál

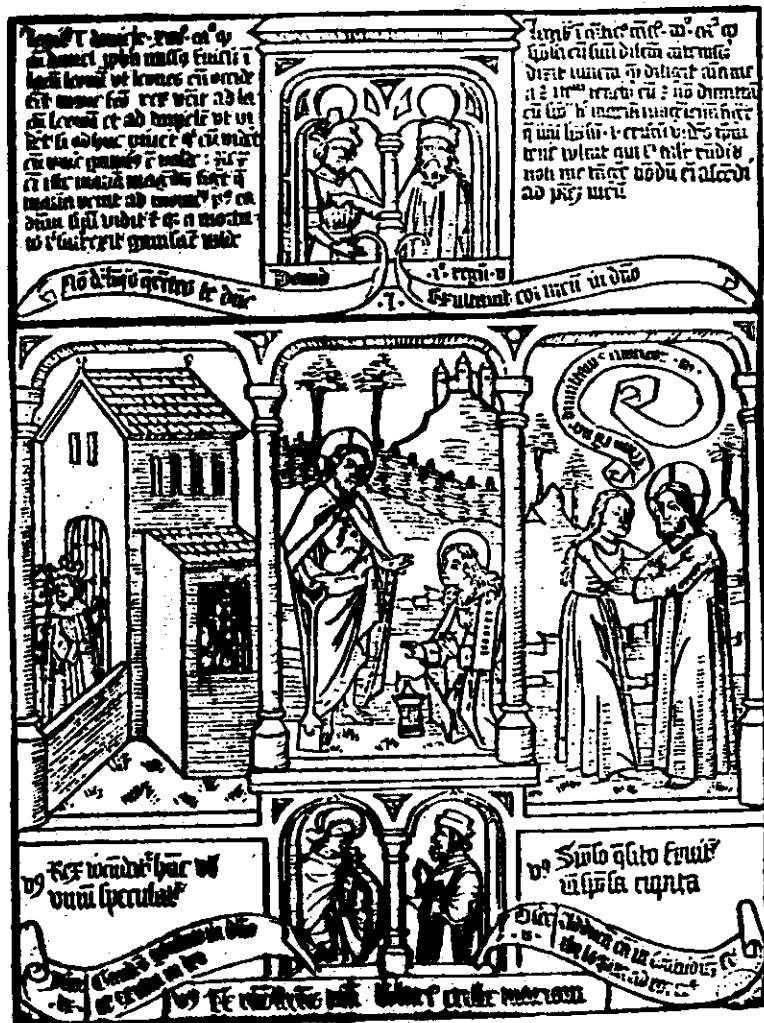
A jegyes keresi szerelmét

Mária Magdolna megtalálja Krisztust

Dánielt megtalálják az oroszlánok között

A jegyes megtalálja szerelmét

Krisztus megjelenik a tanítványoknak

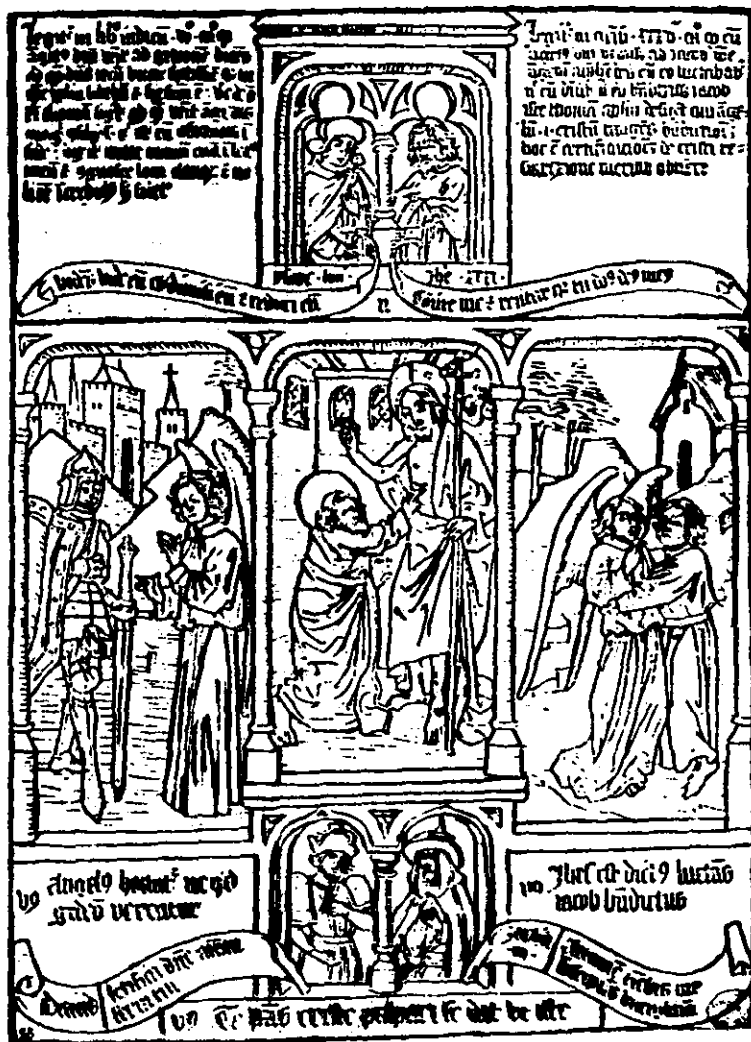
József feltárja magát a testvérei előtt A tékozló fiú hazatérése

Kétkedő Tamás

Gideon és az angyal

Jákób birkózik az angyallal

Mennybe menetel

Énoch mennybe menetele

Elizeus megkapja Illés könyvét

Pünkösöd

Mózes megkapja a törvényt

Illés áldozatát elfogadja az Úr

Mária megkoronázása

Salamon megkoronázza anyját, Betsabét

Ahasvérós megkoronázza Esztert

Utolsó ítélet

Salamon ítélete

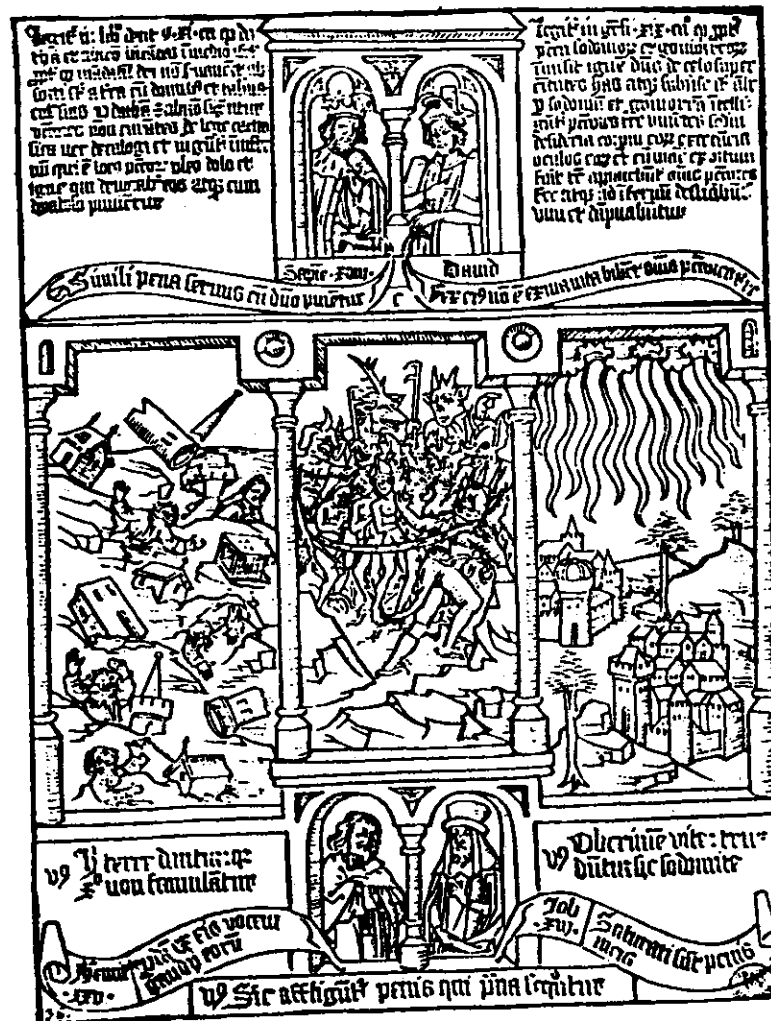
Dávid kivégezteti az amalekitát

Elkárhozottak a pokolban

Dátán és Abirám elnyeletése

Sodoma és Gomora pusztulása

Krisztus összegyűjti az üdvözülteket

Jób családja ünnepel

Jákób lajtorja

Az örökélet koronája

A vőlegény megkoszorúzza a menyasszonyt

János apostol és az angyal

